

УДК: 327+355.01(4-672EU)  
Примљено: 21. марта 2010.  
Прихваћено: 25. маја 2010.  
Оригинални научни рад

Српска политичка мисао  
број 2/2010.  
год. 17. vol. 28.  
стр. 197-215.

**Дејана Вукчевић**

*Институт за политичке студије*

## **СПОЉНА И БЕЗБЕДНОСНА ПОЛИТИКА ЕУ У СВЕТЛУ СОЦИЈАЛНОГ КОНСТРУКТИВИЗМА<sup>1)</sup>**

### **Сажетак**

Аутор у овом чланку разматра допринос социјалног конструктивизма објашњењу развоја спољне и безбедносне политике ЕУ. Шта је то што социјални конструктивизам чини погодним за истраживање процеса европске интеграције? Конструктивизам сматра да европска интеграција, као процес, има *«трансформативни»* утицај на европски систем и њене конститутивне елементе. Процес европске интеграције се мењао током година, и самим тим и идентитети држава чланица који су променили њихове интересе. Конструктивизам подвлачи значај ове промене, који је остао *«невидљив»* у приступима који занемарују процесе формирања идентитета и који сматрају да интересе држава строго одређује структура међународног система. Ипак, чини се да овај приступ није довољно искоришћен у проучавању спољне и безбедносне политике ЕУ. Чланак је подељен у три дела. У првом, аутор се бави основним одликама конструктивизма као приступа у међународним односима. У другом делу биће разматран конструктивистичко објашњење развоја спољне и безбедносне политике ЕУ. Коначно, у трећем делу, аутор ће настојати да укаже на неке слабости социјалног конструктивизма у објашњењу развоја спољне и безбедносне политике.

Кључне речи: социјални конструктивизам, идентитет, интерес, норма, култура, Европска унија, спољна и безбедносна политика ЕУ.

1) Чланак је резултат рада на пројекту Института за политичке студије „Друштвене и политичке претпоставке изградње демократских институција у Србији“, бр. 149057Д, који финансира Министарство за науку Републике Србије.

## СОЦИЈАЛНИ КОНСТРУКТИВИЗАМ У САВРЕМЕНОЈ ТЕОРИЈИ МЕЋУНАРОДНИХ ОДНОСА

«Конструктивизам је у тренду», каже Џефри Чекел (Jeffrey Checkel)<sup>2)</sup>, док Стив Смит (Steve Smith) сматра да конструктивистички приступ може да понуди «убедљиво» објашњење процеса европске интеграције.<sup>3)</sup> Али шта је заправо социјални конструктивизам? Која је његова вредност у теорији међународних односа? На ова два питања није лако дати одговор, али је ипак, како неки аутори истичу, лакше установити значај конструктивизма него његов идентитет.<sup>4)</sup>

Социјални конструктивизам постао је један од водећих приступа у међународним односима у последњој деценији. Током 80-тих година XX века, теорију међународних односа обележиле су две дебате: једна је је тзв. «нео-нео» дебата између неореалиста и неолиберала, који су настојали да примене логику рационалистичке теорије на међународне односе, али су се разилазили око закључака о дометима међународне сарадње, а друга је дебата између рационалиста и критичких теорија, које су доводиле у питање епистемолошке, онтолошке и нормативне претпоставке неореализма и неолиберализма. Међутим, од почетка 90-тих година XX века, ове дебате су уступиле место дебатама између рационализма и конструктивизма са једне стране, и конструктивизма и критичке теорије са друге стране. Катализатор овог преокрета била је појава конструктивистичког приступа, који је оспоравао рационализам и позитивизам неореализма и неолиберализма, док је истовремено «притискао» критичке теорије од метатеоријске критике ка емпиријској анализи светске политике.<sup>5)</sup>

Сами заговорници конструктивизма означили су овај приступ као «*прелаз*» између рационализма и рефлексивизма. Тако нпр. Емануел Адлер (Emanuel Adler), један од водећих конструктивиста, истиче да конструктивизам представља «*средњи терен*»

- 2) Jeffrey Checkel, "Social constructivism in global and European politics: a review essay", *Review of International Studies*, vol. 30, 2004, p. 229.
- 3) Steve Smith, "Social constructivism and European studies : a reflectivist critique", *Journal of European Public Policy*, vol. 6, n° 4, 1999, p. 684.
- 4) Maja Zehfuss, *Constructivism in International Relations : The Politics of Reality*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, p. 6.
- 5) Christian Reus-Smith, "Constructivism", in Scott Burchi et al., *Theoris of International Relations*, Palgrave Macmillan, New York, 2005, p. 188.

између рационализма и релативизма<sup>6)</sup>, док Џефри Чекел каже да се конструктивизам налази између теорија рационалног избора и постмодерних школа.<sup>7)</sup> Постоје, ипак, и другачија мишљења. Тако се Стив Смит не слаже са овим становиштима и истиче да је конструктивизам много ближе рационализму него рефлективизму.<sup>8)</sup>

Оно што отежава јасноћу и идентитет конструктивистичког приступа су, пре свега, велике разлике међу његовим присталицама у анализи међународне политике. Тако, на пример, Ричард Прајс (Richard Price) и Кристијан Ројс Смит (Christian Reus-Smith) праве разлику између тзв. «системског» конструктивизма, коме припада Александар Вент (Alexander Wendt), који изучава односе између држава у међународном систему, док занемарује несистемске факторе државног идентитета, и тзв. «холистичког» конструктивизма, који настоји да интегрише унутрашње и међународне структуре. Примера ради, Марта Фајнмор (Martha Finnemore) истражује норме међународног друштва и њихов утицај на државни идентитет и интересе, док се Питер Каценштајн (Peter Katzenstein) и Тед Хоф (Ted Hopf) фокусирају на улогу унутрашњих норми у области националне безбедности.<sup>9)</sup> Разлике су уочљиве и на пољу методологије, где се могу уочити разлике између тзв. «интерпретативних» и «позитивистичких» конструктивиста. Док интерпретативни конструктивисти истражују улогу идеја, норми и културе, позитивистички конструктивизам је окренут конкретnoj емпиријској анализи. Насупрот овој подели, Чекел наводи да треба разликовати три подгрупе конструктивистичког правца: конвенционални, интерпретативни и критички/радикални конструктивизам. Конвенционални конструктивизам је доминантан у САД-у, и овај приступ истражује улогу норми у међународној политици, док критички конструктивизам, који је доминантан у Европи, ставља акценат на моћ и дискурс.<sup>10)</sup> Поделу на «конвенционални» и «критички» конструктивизам налазимо и код Теда Хофа (Ted Hopf)<sup>11)</sup>, док

6) Emanuel Adler, "Seizing the Middle Ground : Constructivism in World Politics", *European Journal of International Relations*, vol. 3, n° 3, 1997, p. 322.

7) Jeffery Checkel, "The Constructivist Turn in International Relations Theory", *World Politics*, vol. 50, n° 2, 1998, p. 327.

8) Steve Smith, "Social constructivism and European studies : a reflectivist critique", *op. cit.*, p. 683.

9) Richard Price, Christian Reus-Smith, "Dangerous Liaisons ? Critical International Theory and Constructivism", *European Journal of International Relations*, vol. 4, n° 3, 1998, p. 268.

10) Jeffrey Checkel, "Social constructivism in global and European politics: a review essay", *op. cit.*, p. 231.

11) Ted Hopf, "The Promise of Constructivism in International Relations Theory", *International Security*, vol. 23, n° 1, 1998, p. 171.

Џон Руџи (John Ruggie) разликује «неокласични», «постмодерни» и «натуралистички» конструктивизам.<sup>12)</sup> Затим, анализу конструктивистичког приступа отежава и «терминолошка збрка» коју уводе њени представници. Примера ради, термин «рефлексивизам» код Стива Смита је «постмодерни конструктивизам» код Џона Руџија (John Ruggie), док је Смитов термин «конструктивизам» синоним Руџијевом «неокласичном конструктивизму».

Међутим, и поред разлика међу представницима конструктивизма, као и терминолошких нејасноћа, учавају се неке заједничка обележја овог приступа. Најпре, према конструктивистима, међународни систем није непроменљив и статичан, већ је «*друштвено конструисан*». Отуда структуре нису детерминанте за актере, јер су то, пре свега, друштвене конструкције.<sup>13)</sup> Рационализам (неореализам, неолиберализам) заступа становиште да је свет који постоји материјалан, конкретан, мерљив и сагледљив. Реалност је састављена од ствари које можемо да опазимо, а које су изван нас. Ово схватање о томе шта постоји (онтологија), засновано је на специфичној филозофији науке (епистемологија), која заговара да можемо знати само оно што опажамо. Дакле, коначни циљ је истраживање материјалне структуре. Међутим, овај приступ превиђа улогу идеја, норми, културе у објашњењу светске политике. Насупрот њима, конструктивисти сматрају да су нормативне или идејне структуре подједнако важне као и материјалне структуре. Александар Вент (Alexander Wendt) је ово становиште изложио још 1992. године, када је истакао да је «*основни постулат конструктивизма да људи делују према објектима на основу мишљења које објекти имају за њих*».<sup>14)</sup> Државе, каже овај аутор, делују различито према непријатељу него према пријатељу зато што су непријатељи претња а пријатељи нису, те стога анархија и расподела моћи нису довољни да нам кажу ко је ко. Примера ради, војна моћ САД-а има другачији значај за Канаду него за Кубу, и поред њихових сличних «структуралних» позиција. Проста расподела моћи не може да објасни чињеницу да је Канада блиски савезник САД-а, а Куба непријатељ. Јер, расподела моћи и анархија могу утицати на калкулације држава, али на њихово понашање утиче «*интерсубјективно*» разумевање и очекивања, које образују њихове концепције о себи

12) John Gerard Ruggie, "What Makes the World Hang Together ? Neo-utilitarianism and the Social Constructivist Challenge", *International Organization*, vol. 52, n° 3, 1998, pp. 881-882.

13) Keith Krause, "Approche critique et constructiviste des études de sécurité", *Annuaire français de relations internationales*, vol. 4, 2003, p. 603.

14) Alexander Wendt, "Anarchy is what states make of it : the social construction of power politics", *International Organization*, vol. 46, n°2, 1992, pp. 396-397.

и другима. Другим речима, колективно мишљење образује структуре које организују нашу акцију. Отуда Вентово становиште да је «анархија оно што државе начине од ње».<sup>15)</sup>

Дакле, конструктивисти сматрају да идеје, представе и значења пресудно одређују понашање држава – њиховом променом мења се и суштина структуре, која је њихов производ.<sup>16)</sup> Отуда овај приступ велику пажњу посвећује истраживању нормативних и идејних структура које образују друштвени идентитет политичких актера. Тако Емануел Адлер сматра да је конструктивизам пруступ који сматра да «начин на који материјални свет обликује и бива обликован људском акцијом и интеракцијом зависи од динамичних нормативних и епистемолошких интерпретација материјалног света».<sup>17)</sup>

Рационализам сматра да су интереси актера «егзогени», тј. да су строго одређени структуром међународног система. Актер може да промени понашање, али не и интересе. Суштинско питање код рационализма је *зашто* су неке одлуке донете, *зашто* је понашање актера условило одређене, специфичне акције, и пажња је усмерена на објашњење узрока избора и понашања. Насупрот овом становишту, конструктивизам полази од става да су интереси производ друштвене интеракције, тј. да су «ендогени». Они, дакле, нису статични, већ се могу мењати. Код конструктивизма, основно питање које се поставља је *како* су неке одлуке могуће, шта је у њи-

15) *Ibid*, p. 397. Вент се у свом делу *Социјална теорија међународне политике* бави интеракцијом између држава у систему који одликује анархија, у циљу откривања специфичне «културе анархије» која се може развити међу њима. Притом он разликује три идеална типа културе анархије: Хобсов, Локов и Кантов. У Хобсовој култури, свака држава види другу државу као непријатеља, па је и логика Хобсове анархије «рат свих против свију». Хобсова анархија је, према Венту, била доминантна до 17. века. У Локовој култури, државе сматрају једна другу као ривале, али овде постоји ограничење, јер оне не траже да елиминишу једна другу, већ признају право другој држави да постоји. Локова анархија је карактеристична за модерне државе после Вестфалског мира. Коначно, у Кантовој култури, државе виде једна другу као пријатеље, решавају спорове мирољубивим путем, и подржавају једна другу у случају претње од треће државе. Ова култура карактеристична је за либерално-демократске државе након завршетка Другог светског рата. У првом типу културе, постоји слаба приврженост заједничким идејама, док је та приврженост изражена у трећем, Кантовом типу културе. Заслуга Вента је да настоји да прикаже социјални конструктивизам као нешто више од «додавања» улоге идеја у постојеће теорије међународних односа. Материјална моћ и државни интерес се образују путем идеја и друштвене интеракције. Тако државе у анархичном систему могу да поседују војне капацитете које могу бити схваћене као потенцијална претња од других држава, али друштвена интеракција води ка једној «бенигној» и пријатељској култури анархије. Видети Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, pp. 246-312.

16) Dragan Simić, *Nauka o bezbednosti. Savremeni pristupi bezbednosti*, Službeni list SRJ, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2002, str. 73.

17) Emanuel Adler, "Seizing the Middle Ground : Constructivism in World Politics", *op. cit.*, p. 322.

ховој основи.<sup>18)</sup> Отуда конструктивисти сматрају да је од суштинског значаја разумевање како актери развијају интересе, а да би се објаснило образовање интереса, неопходно је проучавање идентитета. Јер, како истиче Вент, «идентитети су у основи интереса».<sup>19)</sup> На значају идентитета инсистира и Хоф, који каже да су «идентитети неопходни (...) како би се обезбедио барем минимални ниво предвиђања и реда».<sup>20)</sup> Притом овај аутор истиче да су други елементи конструктивистичког приступа, као што су норме, култура, институције, такође важни, али да су идентитети најважнији за изучавање избора и понашања.<sup>21)</sup> Дакле, свет без идентитета је свет хаоса, непознанице, свет који је много опаснији од анархије. Идентитети говоре нама и другима ко смо ми и ко су други. Сâмим тим што нам говоре ко смо, идентитети условљавају посебне интересе, који, опет, условљавају избор одређене акције и одређено понашање. Идентитети су кључне варијабле за разумевање међународне политике, које у великој мери зависе од историјско-културног и друштвено-политичког контекста.<sup>22)</sup>

Три су елемента која чине конструктивизам посебним приступом у теорији међународних односа. Прво, међународну политику одређују заједничке идеје, норме и вредности актера. Конструктивизам инсистира на значају улоге идеја, које обликују понашање актера. Друго, идејна структура има конститутивни ефекат на актере. Она условљава актере да редефинишу своје интересе и идентитете у процесу интеракције. Идејне структуре утичу на начин на који актери дефинишу себе – ко су они, који су њихови циљеви, коју улогу треба да имају. Треће, идејне структуре и актери се међусобно конституишу и одређују. Структуре конституишу актере у погледу њихових интереса и идентитета, али су и структуре производ дискурзивне праксе актера. Дакле, структуре постоје кроз реципрочну интеракцију актера, и то значи да актери могу мењати структуре.<sup>23)</sup>

18) Ben Tonra, "Constructing the Common Foreign and Security Policy : The Utility of a Cognitive Approach", *Journal of Common Market Studies*, vol. 41, n° 4, 2003, pp. 735-736.

19) Alexander Wendt, "Anarchy is what states make of it : the social construction of power politics", *op. cit.*, p. 398.

20) Ted Hopf, "The Promise of Constructivism in International Relations Theory", *International Security*, vol. 23, n° 1, 1998, p. 174.

21) *Ibid.*

22) Thierry Braspennig, "Constructivisme et réflexivisme en théorie des relations internationales", *Annuaire français de relations internationales*, vol. 3, 2002, pp. 320-321.

23) Dale Copeland, "The Constructivist Challenge to Structural Realism : A review Essay", *International Security*, vol. 25, n° 2, 2000, pp. 190-191.

## **СОЦИЈАЛНИ КОНСТРУКТИВИЗАМ И СПОЉНА И БЕЗБЕДНОСНА ПОЛИТИКА ЕУ**

Будући да је конструктивистички правац постао популаран од почетка 90-тих година, многи аутори су се позивали на овај правац у својим истраживањима. Ипак, не постоји јединствена конструктивистичка теорија у истраживању процеса европске интеграције.

Сарадња држава чланица у области спољне политике, безбедности и одбране је традиционално била предмет теоријског разматрања реализма, који су, у складу са својим постулатима, истицали да неће доћи до стварања заједничке политике у области спољне политике и безбедности, и да ће државе стално блокирати процес интеграције у овој области. Према реалистима, велике државе чланице ЕУ успостављају правила и сврху игре, а мале државе чланице немају избора осим да им се приклоне. Спољна и безбедносна политика ЕУ је производ националних интереса, и свака држава чланица у процесу интеграције настоји да максимизира своју моћ. Другим речима, спољна и безбедносна политика ЕУ и не постоји, она је резултат збира националних интереса.

Неолиберали, пак, посматрају спољну и безбедносну политику ЕУ кроз призму апсолутне добити. Државе преговарају са унапред утврђеном хијерархијом интереса и приступају «цењкању» око интереса. Иако је спољна и безбедносна политика ЕУ нешто више од скупа националних политика, према неолибералима, она не може постати заиста «заједничка», јер интереси држава не могу бити угрожени у овој области. Међутим, развој спољне, безбедносне и одбрамбене политике ЕУ указује да је ова политика данас знатно «продубљена», институционализованија и «колективнија» него што су могли да предвиде неолиберална и неореалистичка теорија.

Према конструктивистима, основни разлог који нагони државе да се удружују је њихова жеља за припадањем заједници. Удруживање држава у области безбедности почива на тежњи да се образује и трансформише безбедносна заједница путем норми и идентитета образованих на колективној основи. Ове норме и идентитети су током година институционализовани, и доприносе очувању и продубљењу осећаја припадности заједници. Конструктивистички приступ отуда не може посматрати развој спољне и безбедносне политике ЕУ као производ националних интереса. За конструктивисте, овај процес је друштвено конструисан, јавља се као резултат комуникације националних дипломатија о њиховим

намерама и перцепцијама ове сарадње.<sup>24)</sup> Друштвена интеграција се тако јавља као «природни» историјски производ свакодневне политичке праксе држава чланица ЕУ. Дакле, конструктивисти указују на значај процеса «социјализације» у оквиру спољнополитичке сарадње држава чланица, која условљава владајуће елите да врше избор одређених политика, идеја, стратегија и конкретних интереса.

Конструктивизам подвлачи да нису само државе једини предмет теоријског разматрања, јер нису искључиво државе те које могу контролисати или утицати на неку ситуацију на међународној сцени. Европска унија треба такође да буде предмет теоријског разматрања као један вољни актер, који утиче и на кога утичу спољни процеси, актер кога «конструише» реалност која га окружује, актер који образује нова мишљења у динамичком процесу спољне интеракције.<sup>25)</sup> Отуда се Вентова формула «агент-структура» може применити како на државе као традиционалне актере у међународним односима, тако и на ЕУ као «нетрадиционалног» актера. Конструктивизам одбија да представи Европску унију у неореалистичком духу, као уравнотеживача моћи САД-а (или неке друге државе), већ настоји да је прикаже као нову, оригиналну појаву у међународним односима, која сама одређује себе, и своје способности и амбиције. Примера ради, Европска стратегија безбедности указује да ЕУ «мисли» о себи, о окружењу и другим актерима, дакле, изражава вољу колективног субјекта, који је подржан од стране држава чланица.

Социјални конструктивизам отуда сагледава Европску унију као аутономног актера, који је настао постепеним успостављањем заједничких правила и норми.<sup>26)</sup> Европска интеграција, као процес, има «трансформативни» утицај на европски државни систем и њене конститутивне елементе. Другим речима, процес европске интеграције утицао је на промену идентитета, а самим тим и на интересе и понашање учесника у процесу.<sup>27)</sup> Тако је процес интеракције од Европске заједнице за угаљ и челик трансформисао

24) Kenneth Glarbo, "Reconstructing a Common European Foreign Policy", in Thomas Christiansen, Knud Erik Jørgensen, Antje Wiener (eds.), *The Social construction of Europe*, SAGE, London, 2001, p. 141.

25) Anastasia Chebakova, "Theorizing the EU as a global actor : a constructivist approach", EC-SA-Canada Biennial Conference, "The Maturing European Union", 25-27 September 2008, Edmonton, Alberta, p. 5.

26) Pernille Rieker, "EU Security Policy : Contrasting Rationalism and Social Constructivism", NUI Paper, n° 659, 2004, p. 9.

27) Thomas Christiansen, Erik Knud Jørgensen, Antje Wiener, "The Social construction of Europe", *Journal of European Public Policy*, vol. 6, n° 4, 1999, p. 529.

идентитете и интересе европских држава, и допринео «европеизацији» идентитета држава.<sup>28)</sup> Ова «европеизација» је, међутим, постнационална, и не значи укидање националног идентитета. Попут либералног институционализма, и конструктивизам сматра да су институције значајне у смислу да врше независан утицај на друштвени живот уопште, и на међународне односе.<sup>29)</sup> Међутим, конструктивисти истичу значај субјективног разумевања и вредности за институције, које конституишу актере и обликују њихов идентитет.<sup>30)</sup> Марта Фајнмор говори о трансформативном утицају норми на учеснике у међународним односима. Према Фајнмор, пошто је понашање држава одређено идентитетом и интересом, који су, пак, одређени међународним нормама, саме међународне норме су пренете, преко међународних организација, државама, и тако обликују националне политике држава, «учећи» их који треба да буду њихови интереси.<sup>31)</sup>

Тако се Европска унија сагледава као «нормативна сила»<sup>32)</sup> која утиче на националне безбедносне политике држава чланица. У оквиру ЕУ, државе чланице су усвојиле заједничке норме и вредности у области безбедности и спољне политике, које мењају њихове интересе и обликују њихово понашање. Примера ради, циљеви спољне и безбедносне политике ЕУ су дефинисани Уговором о ЕУ, и кроз њихово спровођење, Унија треба да афирмише свој идентитет на међународној сцени. Тако, закључују неки представници конструктивизма, Европска унија има безбедносни идентитет који није идентичан постојећим безбедносним идентитетима држава чланица. Постоји «европски» и «национални» ниво, и сваки од њих карактеришу специфичне норме и специфичне културе. Безбедносни идентитет ЕУ који је производ норми, вредности и правила установљених од стране ЕУ после хладног рата, ствара, како истиче Перниле Рикер (Pernille Rieker), «очекивања о националним безбедносним приступима који делују у истом културном контексту, али које су ограничене националним безбедносним

28) Franck Schimmelfennig, *The EU, NATO and the Integration of Europe : Rules and Rhetoric*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, p. 84.

29) Jeffrey Checkel, "Social Construction and Integration", *Journal of European Public Policy*, vol. 6, n° 4, 1999, pp. 545-560.

30) Mark A. Pollack, "International Relations Theory and European Integration", *Journal of Common Market Studies*, vol. 39, n° 2, 2001, p. 234.

31) Према Robert Jackson, Georg Sørensen, *Introduction to International Relations. Theories and Approaches*, 3<sup>rd</sup> edition, Oxford University Press, Oxford, 2007, p. 169.

32) Ian Manners, "Normative Power Europe : A Contradiction in Terms ?", *Journal of Common Market Studies*, vol. 40, n° 2, 2002, pp. 235-258.

традицијама». Отуда «јаз» између безбедносног идентитета ЕУ и њених држава чланица, који се може превазићи процесом социјализације спољне политике држава чланица.<sup>33)</sup> Постоји неколико фаза социјализације. У првој фази, традиционално схватање безбедности остаје доминантно међу државама чланицама. У другој, јавља се нови политички дискурс на унутрашњој сцени, који врши притисак на политичку елиту да промени ставове, али она ипак остаје доследна својој традиционалној политици. Трећу фазу одликује утицај домаћих, националних снага, које инсистирају на усвајању новог начина размишљања и измене политике, како би се остварио утицај и сачували (традиционални) национални интереси у измењеном међународном окружењу. У овој фази, владе почињу да усвајају нове ставове у области безбедности. Ову фазу одликује тзв. «инструментална адаптација», која је двојака, и подразумева притисак домаћих група у циљу усклађивања политике са међународним нормама, али и заједнице (ЕУ) која тежи да увери државе да ускладе своје понашање са међународним нормама. У четвртој фази, државе су убеђене да је усклађивање националне политике са међународним нормама једино исправно, и тиме је инструментална адаптација постепено замењена променом у безбедносном идентитету држава чланица. Коначно, у последњој, петој фази институционализације, међународне норме су узете «здро за готово» и институционализоване су у националне безбедносне политике.<sup>34)</sup>

Међутим, сâм развој безбедносне политике ЕУ (*ESDP – European Security and Defence Policy*) мало је теоријски истражен. Тешко се могу наћи теоријски покушаји да се ова политика смести у шири историјски контекст и да се утврде фактори који могу да олакшају разумевање појаве и развоја ове политике. У том смислу, ни социјални конструктивизам није пружио одговарајуће објашњење за развој ове политике. Изузетак су Стефани Андерсон (Stephanie Anderson) и Томас Сајц (Thomas Seitz), који, анализирајући развој ове политике, заступају становиште да је сврха развоја безбедносне политике ЕУ «*промовисање европског политичког идентитета*».<sup>35)</sup> Они одбацују традиционално становиште да развој ове политике треба посматрати као главну претњу НАТО-у

33) Pernille Rieker, *Europeanization of National Security Identity. The EU and the changing security identities of the Nordic states*, Routledge, New York, 2006, p. 53.

34) *Ibid*, pp. 59-61.

35) Stephanie Anderson, Thomas R. Seitz, "European Security and Defence Policy Demystified: Nation Building and Identity in the European Union", *Armed Forces & Society*, vol. 33, n° 1, 2006, p. 25.

или искључиво у одбрамбене сврхе<sup>36)</sup>, већ истичу да безбедносна политика ЕУ треба да допринесе повећању утицаја ЕУ на међународној сцени и међу грађанима. Ова политика је образована у сврху *изградње идентитета*, а не као политика за себе. Како аутори запажају, «*чини се да Европљани имају мало тога што их повезује*», јер «*да би постала члан ЕУ, држава мора да има развијену тржишну економију, да буде демократска и да се налази на европском континенту*», те да осим тога, «*једино што државе ЕУ имају заједничко, то је хришћанско културно наслеђе и крвава историја*». Отуда безбедносна политика ЕУ представља «*један нови пут*» повезивања њених грађана унутар процеса европске интеграције. Европска унија не треба да буде виђена као «Кантов рај», већ треба да развија безбедносну политику, која је «*централна*» за европски пројекат, јер указује на вољу да Унија буде призната као велика снага у свету, на потребу подршке процеса европске интеграције од стране јавног мњења, и на промоцију осећаја *поноса* према европском идентитету међу државама чланицама.<sup>37)</sup>

Безбедносном политиком ЕУ бавио се и Кристоф Мејер (Christophe Meyer), који указује на способност институција и структура одлучивања на супранационалном нивоу да делују на националне норме кроз процес социјалног утицаја.<sup>38)</sup> Овај аутор истиче да су нове структуре одлучивања у области безбедносне политике ЕУ (Комитет за политичка и безбедносна питања, Војни комитет, Штаб ЕУ) способне да доведу до усклађивања стратегијског размишљања држава чланица и до стицања поверења у безбедносну политику ЕУ. Тако аутор наводи да је *институционална социјализација* у овој области довела до брзог одбацивања примедби и неповерења нових чланица око питања да ли је ЕУ одговарајући оквир за дугорочну сарадњу у области одбране, и о питањима као што су клаузула солидарности, борбене групе и образовање Европске агенције за одбрану.<sup>39)</sup> Један од занимљивих примера *убеђивања* који се наводи у тексту овог аутора односи се на деловање утицајних чланова Комитета за политичка и безбедносна питања

36) Ово становиште заступају Robert Hunter, *The European Security and Defence Policy : NATO's Companion or Competitor?* RAND, Santa Monica, 2002, и Stanley Sloan, *NATO, The European Union and the Atlantic Community: the Transatlantic Bargain Reconsidered*, Rowman&Littlefield Publishers, Inc, Maryland, 2003.

37) Stephanie Anderson, Thomas R. Seitz, "European Security and Defence Policy Demystified: Nation Building and Identity in the European Union", *op. cit.*, p. 38.

38) Christophe, Meyer, "Convergence Towards a European Strategic Culture ? A Constructivist Framework for Explaining Changing Norms", *European Journal of International Relations*, vol. 11, n° 4, 2005, p. 536.

39) *Ibid*, p. 538.

(посебно из Велике Британије) у циљу убеђивања проатлантских чланица да безбедносна политика ЕУ није ривал, већ компатибилна са НАТО-ом. Ефекти овог деловања су видљиви код држава које су првобитно биле скептичне према развоју безбедносне политике ЕУ. Аутор такође наводи и пример Европске стратегије безбедности, која је резултат утицаја чланова Комитета за политичка и безбедносна питања. Стратегија представља «прелаз» од ЕУ као «цивилне» силе ка једној Унији која има за циљ да развије аутономију у области безбедности и одбране и која посматра употребу војних средстава као легитимну опцију у решавању савремених претњи. Отуда Европска стратегија безбедности представља помак у стратегијском размишљању проатлантски оријентисаних држава, које су се првобитно опирале јачању улоге ЕУ у области безбедности и одбране (Велика Британија), као и неутралних држава, које нису прихватале употребу војних снага за решавање претњи или одбрану људских права.<sup>40)</sup>

Један број аутора разматра какав утицај има развој безбедносне политике ЕУ на «природу» ЕУ. Тако се сматра да безбедносна политика ЕУ није искључиво везана за војна средства, већ се она сагледава у ширем светлу, кроз све инструменте који су на располагању ЕУ у области спољне политике и безбедности. Отуда је, према конструктивистима, безбедносна политика ЕУ схваћена као технички елеменат у служби спољне политике, а не као тежња ка «милитаризацији» ЕУ. Војна средства ЕУ схваћена су као део читаве палете инструмената која су на располагању Унији за решавање међународних криза.<sup>41)</sup> За конструктивисте је важно да се размотри «отворени» приступ безбедности, у који би били укључени сви инструменти који су на располагању Унији. Овако схваћена безбедност може се истражити било разматрањем претњи у документима ЕУ, било проучавањем политика усмерених на суочавање са тим претњама.<sup>42)</sup> Неки аутори су, пак, усмерени на анализу културних узрока безбедносне политике. Разматрање културних узрока војне стратегије и безбедносне политике нису новина, и студије се најчешће усмеравају на појам «стратегијске културе», при чему се истовремено подвлачи историјски печат и утицај институционалних фактора на војне стратегије једне државе. У конструктивистичком становишту, овај приступ је проширен, јер се узима у обзир и тзв.

40) *Ibid.*, pp. 538-539.

41) Henrik Larsen, "The EU : A Global Military Actor", *Cooperation and Conflict*, vol. 37, n° 3, 2002, p. 290.

42) Pernille Rieker, "EU Security Policy : Contrasting Racionalism and Social Constructivism", *op. cit.*, p. 10.

«безбедносна култура», као скуп историјских и политичких фактора који могу утицати на начин на који јавност и елита доживљавају, организују и развијају интересе државе у области безбедности. Аутори који на овај начин приступају истраживању безбедносне политике ЕУ сматрају да постоји одређени степен конвергенције између држава чланица ЕУ око безбедносних претњи<sup>43)</sup>, нарочито након усвајања Европске стратегије безбедности, али тај процес је далеко од завршеног.<sup>44)</sup>

## СЛАБОСТИ СОЦИЈАЛНОГ КОНСТРУКТИВИЗМА

Иако је неоспоран значај конструктивизма за савремену теорију међународних односа и њен будући развој, због великих разлика у ставовима међу припадницима овог правца, неки аутори сматрају да конструктивизам неће постати кохерентан правац који би успешно «парирао» великим традиционалним теоријама међународних односа (реализам, либерализам, критичка теорија).<sup>45)</sup> Одсуство јасног дефинисања овог правца отежава и сврставање одређених аутора у овај правац. Тако неки аутори који припадају постструктурализму бивају назначени као представници конструктивизма. Осим ове «збрке» око питања који аутори припадају конструктивизму, актуелна је и расправа о томе да ли је конструктивизам теорија међународних односа или више филозофска категорија, «метатеорија» или метод за емпиријска истраживања. Тако, наилазимо на мишљења да је конструктивизам «*филозофска позиција*»<sup>46)</sup>, или пак «*мета-парадигматска алтернатива*» многих приступа, која чини темељ свих нових приступа чији је циљ да понуде радикалне критичке алтернативе у различитим научним

43) Paul Cornish, Geoffrey Edwards, "Beyond EU/NATO Dichotomy : the beginnings of a European strategic culture", *International Affairs*, vol. 77, n° 3, 2001, p. 596.

44) Jolyon Howorth, "Implementing a "grand strategy", in Giovanni Grevi, Damien Helly, Daniel Keohane (eds.), *European Security and Defence Policy. The First 10 Years (1999-2009)*, Institut for Security Studies of the EU, Paris, 2009, pp. 35-44.

45) Andrew Bradley Phillips, "Constructivism", in Martin Griffiths (ed.), *International Relations Theory for the Twenty-First Century: An Introduction*, Routledge, New York, 2007, p. 61.

46) Thomas Christiansen, Knud Erik Jørgensen, Antje Wiener, "The Social construction of Europe", op. cit., p. 529.

областима<sup>47)</sup>, па чак и «теоријски информисан приступ у истраживању међународних односа».<sup>48)</sup>

Оно што представља слабост овог приступа је непостојање јединствене, заокружене теорије о европским интеграцијама, и о међународним односима уопште. То се односи и на проучавање спољне и безбедносне политике ЕУ. Оно што се највише замера конструктивизму у разматрању спољне и безбедносне политике ЕУ је да пружа мало емпиријских доказа који показују промене интереса држава чланица у процесу «европеизације» као резултата друштвене интеракције (социјализације). Истиче се да су ти докази неуверљиви и да не показују заиста промене интереса код великих држава (посебно Француске и Велике Британије) према безбедносној политици ЕУ.<sup>49)</sup> Док већина конструктивиста, као што смо навели, инсистира на међусобном конституисању актера и структура, већина чланака о процесу социјализације заснована је на структуралној перспективи. Разлог за то лежи у чињеници да је тешко емпиријски утврдити међусобно конституисање структура и агената (актера).<sup>50)</sup> Такође, конструктивизам не тежи да објасни, тј. да предвиди понашање, као на пример, неореализам, али, према неким конструктивистима, може да пружи «разлоге» за акцију. Примера ради, Фајнмор каже да веровања о легитимној интервенцији конституишу одређене могућности понашања, и да их, на тај начин, узрокују.<sup>51)</sup> Ипак, конструктивизам, пре свега, тежи разумевању одређеног историјско-политичког контекста.

Конструктивизам је највише критикован од стране неореализма, који изражава скептицизам у погледу значаја норми, посебно међународних норми, које, према реалистима, неоспорно постоје, али се често занемарују, ако је то у интересу великих сила. Такође, неореалисти не прихватају становиште да државе могу постати «пријатељи» кроз процес друштвене интеракције, јер тај циљ, према њима, не може бити остварен у реалности, будући да структура међународног система нагони државе да се понашају егоистично.

47) Душан Маринковић, „Социологија и конструктивистичка перспектива: социолошка теорија и конструктивистичка метатеорија“, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, бр. 114-115, 2003, стр. 111.

48) John Gerard Ruggie, “What Makes the World Hang Together ? Neo-utilitarianism and the Social Constructivist Challenge”, *op. cit.*, pp. 879-880.

49) Janne Haaland Matlary, *European Union Security Dynamics*, Palgrave MacMillan, New York, 2009, p. 82.

50) Pernille Rieker, *Europeanization of National Security Identity. The EU and the changing security identities of the Nordic states*, *op. cit.*, p. 57.

51) Према Robert Jackson, Georg Sørensen, *Introduction to International Relations. Theories and Approaches*, *op. cit.*, p. 169.

Иако се «европеизација» националних интереса може у пракси потврдити све већим «супранационализмом» ЕУ, то се много теже може применити на безбедносну политику ЕУ, у којој, истина, постоји, одређени степен «комунитаризације», али и јасне границе овог процеса, које (бар за сада) не указују на одбацивање националних безбедносних политика зарад заједничке европске безбедносне и одбрамбене политике. Конструктивистичко становиште да сарадња држава у области безбедности почива на тежњи да се образује безбедносна заједница путем норми и идентитета, које ће допринети очувању и продубити осећај припадности заједници, може се применити само делимично у случају безбедносне политике ЕУ, јер питање територијалне одбране и изградње европског идентитета преко заједничке војске остаје недовршено. Исто тако, конвергенција националних идентитета кроз процес европске интеграције не може да објасни зашто је тек после четрдесет година дошло до развоја безбедносне димензије ЕУ. Ипак, не може се ни оспорити допринос социјалног контруктивизма у изучавању међународне политике, јер омогућава да сагледамо да су пракса у управљању државом и идентитет глобалних актера производи заједничких идеја, а не искључиво производи објективне или материјалне структуре међународног система.

## ЛИТЕРАТУРА

- Adler, Emanuel, "Seizing the Middle Ground : Constructivism in World Politics", *European Journal of International Relations*, vol. 3, n° 3, 1997.
- Anderson, Stephanie, Seitz, R, Thomas, "European Security and Defence Policy Demystified: Nation Building and Identity in the European Union", *Armed Forces & Society*, vol. 33, n° 1, 2006.
- Bradley Phillips, Andrew, "Constructivism", in Martin Griffiths (ed.), *International Relations Theory for the Twenty-First Century: An Introduction*, Routledge, New York, 2007.
- Braspenning, Thierry, "Constructivisme et réflexivisme en théorie des relations internationales", *Annuaire français de relations internationales*, vol. 3, 2002.
- Burchill, Scott, Linklater, Andrew et al., *Theories of International Relations*, 3<sup>rd</sup> edition, Palgrave Macmillan, New York, 2005.
- Chebakova, Anastasia, "Theorizing the EU as a global actor : a constructivist approach", ECSA-Canada Biennial Conference, "The Maturing European Union", 25-27 September 2008, Edmonton, Alberta.
- Checkel, Jeffrey, "Social constructivism in global and European politics: a review essay", *Review of International Studies*, vol. 30, 2004.
- Checkel, Jeffrey, "The Constructivist Turn in International Relations Theory", *World Politics*, vol. 50, n° 2, 1998.

- Checkel, Jeffrey "Social Construction and Integration", *Journal of European Public Policy*, vol. 6, n° 4, 1999.
- Christiansen, Thomas, Jørgensen Knud Erik, Wiener, Antje (eds.), *The Social construction of Europe*, SAGE, London, 2001.
- Christiansen, Thomas, Jørgensen Knud Erik, Wiener, Antje, "The Social construction of Europe", *Journal of European Public Policy*, vol. 6, n° 4, 1999.
- Copeland, Dale, "The Constructivist Challenge to Structural Realism : A review Essay", *International Security*, vol. 25, n° 2, 2000.
- David, Charles-Philippe, *La guerre et la paix. Approches contemporaines de la sécurité et de la stratégie*, Presses de sciences politiques, Paris, 2000.
- Glarbo, Kenneth, "Reconstructing a Common European Foreign Policy", in Thomas Christiansen, Knud Erik Jørgensen, Antje Wiener (eds.), *The Social construction of Europe*, SAGE, London, 2001.
- Griffits, Martin (ed.), *International Relations Theory for the Twenty-First Century: An Introduction*, Routledge, New York, 2007.
- Hopf, Ted, "The Promise of Constructivism in International Relations Theory", *International Security*, vol. 23, n° 1, 1998.
- Jackson, Robert, Sørensen, Georg, *Introduction to International Relations. Theories and Approaches*, 3<sup>rd</sup> edition, Oxford University Press, Oxford, 2007.
- Klotz, Audie, Lynch, Cecilia, "Le constructivisme dans la théorie des relations internationales", *Critique internationale*, n° 2, 1999.
- Krause, Keith, "Approche critique et constructiviste des études de sécurité", *Annuaire français de relations internationales*, vol. 4, 2003.
- Larsen, Henrik, "The EU : A Global Military Actor", *Cooperation and Conflict*, vol. 37, n° 3, 2002.
- Маринковић, Душан, "Социологија и конструктивистичка перспектива: социолошка теорија и конструктивистичка метатеорија», *Зборник Матице српске за друштвене науке*, бр. 114-115, 2003.
- Matlary, Janne Haaland, *European Union Security Dynamics*, Palgrave MacMillan, New York, 2009.
- Meyer, Christophe, "Convergence Towards a European Strategic Culture ? A Constructivist Framework for Explaining Changing Norms", *European Journal of International Relations*, vol. 11, n° 4, 2005.
- Pollack, Mark A., "International Relations Theory and European Integration", *Journal of Common Market Studies*, vol. 39, n° 2, 2001.
- Price, Richard, Reus-Smith, Christian, "Dangerous Liaisons ? Critical International Theory and Constructivism", *European Journal of International Relations*, vol. 4, n° 3, 1998.
- Rieker, Pernille, *Europeanization of National Security Identity. The EU and the changing security identities of the Nordic states*, Routledge, New York, 2006.
- Rieker, Pernille, "EU Security Policy : Contrasting Rationalism and Social Constructivism", *NUPI Paper*, n° 659, 2004.
- Risse-Kappen, Thomas, "Exploring the Nature of the Beast : International Relations Theory and Comparative Policy Analysis Meet the European Union", *Journal of Common Market Studies*, vol. 34, n° 1, 1996.
- Ruggie, John Gerard, "What Makes the World Hang Together ? Neo-utilitarianism and the Social Constructivist Challenge", *International Organization*, vol. 52, n° 3, 1998.

- Smith, Michael, "The framing of European foreign and security policy : towards a post-modern policy framework ?", *Journal of European Public Policy*, vol. 10, n° 4, 2003.
- Smith, Steve, "Social constructivism and European studies : a reflectivist critique", *Journal of European Public Policy*, vol. 6, n° 4, 1999.
- Стојановић, Ђорђе, Штрбац, Катарина, "Глобалне безбедносне трансформације: експланаторни потенцијал савремених приступа међународној безбедности", *Српска политичка мисао*, вол. 26, бр. 4, 2009.
- Tonra, Ben, "Constructing the Common Foreign and Security Policy : The Utility of a Cognitive Approach", *Journal of Common Market Studies*, vol. 41, n° 4, 2003.
- Wendt, Alexander, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.
- Wendt, Alexander, "Anarchy is what states make of it : the social construction of power politics", *International Organization*, vol. 46, n° 2, 1992.
- Zehfuss, Maja, *Constructivism in International Relations : The Politics of Reality*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.

**Dejana Vukcevic**

## **LA POLITIQUE ETRANGERE, DE SECURITE ET DE DEFENSE DE L'UNION EUROPEENNE DANS LA LUMIERE DU CONSTRUCTIVISME SOCIAL**

### **Sommaire**

Dans cet article, l'auteur envisage la portée du constructivisme social dans le processus du développement de la politique de sécurité et de défense de l'UE. Qu'est-ce qui rend le constructivisme social un cadre approprié pour l'explication du processus de l'intégration européenne, et plus précisément, de la politique de sécurité et de défense de l'UE ? Le constructivisme estime que le processus d'intégration européenne a une influence "transformative" sur le système européen et ses unités constitutives. Ce processus a changé graduellement, changeant en même temps les identités des Etats membres qui ont, de leur part, changé les intérêts des Etats. Le constructivisme souligne l'importance de ce changement, qui reste "invisible" dans les approches qui négligent la formation des identités et qui considèrent que les intérêts des Etats sont définis par la structure du système international. Cependant, il semble que cette approche n'est pas suffisamment utilisée pour traiter la politique de sécurité et de défense de l'UE.

L'article est divisé en trois parties. Dans la première, l'auteur envisage les caractéristiques essentielles de l'approche constructiviste dans la théorie des relations internationales. Dans la deuxième partie, l'accent sera mis sur l'explication constructiviste de l'évolution de la

politique de sécurité et de défense de l'UE. Finalement, dans la troisième partie, l'auteur s'efforce de présenter certaines faiblesses du constructivisme dans l'explication de la PESD.

**Mots-clefs** : constructivisme social, identité, intérêt, norme, culture, Union européenne, politique de sécurité et de défense de l'UE.

## РЕЗИМЕ

За разлику од неореализма и неолиберализма који су *материјалистичке* теорије међународних односа и истражују расподелу материјалне моћи, социјални конструктивизам сматра да је најважнији аспект међународних односа друштвене, а не материјалне природе. Друштвена реалност није објективна, или *спољашња*, за посматрача међународних односа, то није физички или материјални ентитет који је изван људске свести. Отуда се истраживање међународних односа, према социјалном конструктивизму, мора усмерити на идеје и веровања која информишу актере на међународној сцени као и на заједничка разумевања међу њима.

У процесу социјалне интеракције образују се идентитети и интереси држава. За неореалисте, идентитети и интереси су дати, јер државе знају ко су и шта желе пре него што уђу у интеракцију са другим државама. Социјални конструктивизам, напротив, сматра да кроз интеракцију са другима државе стварају идентитете и интересе. У истраживању спољне и безбедносне политике ЕУ, конструктивисти полазе од става да је основни разлог који нагони државе да се удружују је њихова жеља за припадањем заједници. Удруживање држава у области безбедности почива на тежњи да се образује и трансформише безбедносна заједница путем норми и идентитета образованих на колективној основи. Ове норме и идентитети су током година институционализовани, и доприносе очувању и продубљењу осећаја припадности заједници. За конструктивисте, овај процес је друштвено конструисан, јавља се као резултат комуникације националних дипломатија о њиховим намерама и перцепцијама ове сарадње. Друштвена интеграција се тако јавља као «природни» историјски производ свакодневне политичке праксе држава чланица ЕУ. Дакле, конструктивисти указују на значај процеса «социјализације» у оквиру спољнополитичке сарадње држава чланица, која условљава владајуће елите да врше избор одређених политика, идеја, стратегија и конкретних интереса.

## Résumé

A la différence du néoréalisme et néolibéralisme qui sont les théories *matérialistes* des relations internationales et qui explorent la répartition du pouvoir matériel, le constructivisme social considère que l'aspect le plus important des relations internationales est de nature sociale et non exclusivement militaire. La réalité sociale n'est pas objective pour l'observateur des relations internationales, ce n'est pas une entité physique ou matérielle qui reste hors de la conscience humaine. D'après le constructivisme social, la recherche des relations internationales doit donc être orientée vers les idées et la croyance qui informent les acteurs sur la scène internationale, ainsi que vers les compréhensions mutuelles entre eux. Les identités sont définies et les intérêts sont forgés dans le processus d'interaction sociale. Pour les néoréalistes, ces identités et intérêts sont statiques, car les Etats savent qui sont et ce qu'ils veulent avant d'entrer en interaction avec d'autres Etats. En revanche, le constructivisme social considère que les Etats définissent les identités et forgent les intérêts grâce à l'interaction avec les autres Etats. Dans le domaine de la politique étrangère, de sécurité et de défense de l'UE, les constructivistes affirment que la raison principale qui excite les Etats de se réunir, c'est leur désir de l'appartenance à la communauté. L'association des Etats dans le domaine de la sécurité repose sur la tentative de créer et de transformer la communauté de sécurité à travers les normes et les identités formées sur la base collective. Ces normes et ces identités sont institutionnalisées graduellement, et elles contribuent à l'approfondissement du sentiment de l'appartenance à la communauté. Pour les constructivistes, ce processus représente une construction sociale, il est le résultat de la communication des diplomates nationaux sur leurs intentions et les perceptions de leur coopération. L'intégration sociale est ainsi aperçue comme un produit historique «naturel» de la pratique politique quotidienne des pays membres de l'UE. Le processus de «socialisation» est l'élément clé dans la coopération des pays en matière de la politique étrangère, de sécurité et de défense, et il détermine les élites de faire le choix entre certaines politiques, idées, stratégies et intérêts concrets.